

ESTUDI DE LA MORTALITAT A CONQUES (EL PALLARS JUSSÀ) DURANT L'ÈPOCA MODERNA (1591-1807)

Francesc AMORÓS i CAPDEVILA
Emili ORTONEDA i MAYORAL

1. Introducció

Conques és a l'actualitat una petita vila situada a la Conca de Tremp (Pallars Jussà). Des de l'agrupament municipal de l'any 1970 forma part del municipi d'Isona i Conca Dellà. Com en la majoria de pobles Pallaresos la marxa del seu jovent en busca de possibilitats marca la línia de la seva evolució econòmica i social.

La gent de Conques (200 habitants) es dedica principalment a la pagesia i la ramaderia com activitat econòmica principal. S'abasteix habitualment als mercats setmanals de Tremp i Isona, tot i que els avenços en els mitjans de comunicació els porten a un intercanvi extracomarcal.

La vila presenta una estructura feudal, organitzada al voltant de la plaça major i als peus del seu castell. Conques en època moderna fou la capital de la Baronia d'Orcau, centre comercial i administratiu. Trobem documentada l'ocupació del seu castell fins ben entrat el segle XVIII.

D'aquells moments d'esplendor cal destacar la seva església parroquial, que es presenta com un exemple del barroc dels més importants de tota la comarca, signe indiscutible de la riquesa cultural i social que visqué la vila durant tota l'edat moderna. L'existència d'antigues cases com la dels Palau o les restes de la de Moner ens indiquen l'existència d'un petit grup de famílies que dinamitzaren a través dels seus negocis tota la societat conquesa.

A través d'aquest treball intentarem apropar-nos al Conques d'aquella època, veurem a través de l'estudi de la mortalitat dels seus habitants les característiques d'un poble de l'interior de Catalunya. Hi afegirem uns apunts sobre la seva vida sanitària per tal de poder aportar dades a la resta d'estudis que s'estan realitzant sobre la història de la medicina a Catalunya.

2. Les fonts documentals

Per a la realització d'aquest treball hem realitzat el buidatge dels llibres sacramentals següents:

- *Per a l'estudi de la mortalitat adulta (cossos):*

Sacramental de 1591 a 1710 i Sacramental de 1761 a 1807

Hem de tenir en compte que no hi ha dades entre 1625 i 1630 en el cas del primer llibre. Entre 1710 i 1752 coexisteixen dos llibres de registres, dels quals només se n'ha conservat un. Per evitar donar xifres errònies i incompletes desestimarem aquestes dades. A partir de 1807 han estat arrencades les pàgines corresponents als òbits i no es reemprenen fins el 1850. Com l'àrea d'estudi és l'època moderna no hem realitzat el buidatge a partir de 1850, queda pendent per a un proper estudi d'època contemporània.

- *Per a l'estudi de la mortalitat infantil (albats):*

Sacramental de 1761 a 1807

Abans de 1761 no es registra la mort d'infants. L'estudi arriba fins el 1807 per les causes explicades anteriorment. Cal notar que a Conques es consideren albats fins els 14 anys.

Utilitzarem en aquest treball el recompte numèric o sistema anglès, mitjanes, percentatges i números índex que permeten conèixer l'evolució de cada variable amb independència de la magnitud dels valors absoluts.

3. Estudi de la mortalitat

L'enregistrament de les dades dels òbits és el que ha variat més al llarg de tot el període estudiat, vegem-ne dos exemples:

"A 16 de juny 1644 fou entarrada francisca Gas-Sola donzela. A pagat lo dret de la confraria X"

"En la vila de Conques, Bisbat de Urgell. Dia vintidos del mes de desembre del any mil vuit cents, y quatre, entre las nou, y deu horas del matí morí de un efecte asmatich en la edat de vintiset anys complerts, y rebuts los sants sagramens de la Penitencia, y Eucharistia (pero no lo de Extrema-Unció á causa del accident repentino que no doná temps á diligencia alguna) Maria Cervós Donzella, filla llegal y natural de Franco. Cervós, Pagés, y Maria Ferrer olim conjuges de la vila de Conques. Y lo dia vintiquatre de dit mes entre las deu y onze horas del dia

fou son cadaver sepultat en lo cementiri desta Parroquial, haventseli fet las funerarias exequias segons costum de esta Parroquia, ab assistencia de sis sacerdots, als quals se doná lo estipendi de una lliura ab diners. No se sap haja fet testament.

Dor. Geroni Rovira Cura Parroco”

Causas de la mort (1630-1807)

<i>Quadre I. Moviment decennal dels òbits d'adults (1591-1710)</i>		
DECENNI	NOMBRE DE COSSOS	NÚM. ÍNDEX
1591-1600	96	100.0
1601-1610	96	100.0
1611-1620	93	96.8
1631-1640	95	98.9
1641-1650	107	111.4
1651-1660	65	67.7
1661-1670	103	107.2
1671-1680	81	84.3
1681-1690	59	61.4
1691-1700	99	103.1
1701-1710	118	122.9

Les xifres més elevades dels òbits 1641-1650 i 1701-1710 coincideixen amb els conflictes de la guerra dels segadors i la guerra de successió.

La Conca de Tremp participà en la guerra dels segadors en el seu moment inicial, en la primera etapa, en l'anomenat "front del Segre" (1643-1647), quan les tropes castellanes van intentar establir varies vegades els seus campaments d'hivern a la Conca. D'aquest període coneixem també l'existència de la formació del "terç del Pallars" a les ordres del veguer de Lleida, que suposaren la implicació d'un home cada deu cases.

Durant la guerra de successió el Pallars restà sota les ordres de Moragues i de Moner, als quals prestà suport, tot i que algunes poblacions aviat es decantaren cap a posicions felipistes.

L'altre decenni remarcable és el de 1661-1670 amb 103 òbits, aquesta xifra pot respondre a les epidèmies dels anys centrals del segle.

<i>Quadre II. Moviment decennal dels òbits d'adults (1761-1800)</i>		
DECENNI	NOMBRE DE COSSOS	NÚM. ÍNDEX
1761-1770	88	100.0
1771-1780	61	69.3
1781-1790	98	111.3
1791-1800	73	82.9

De les dades de la zona meitat del S. XVIII poca cosa podem destacar. Les puntes que trobem de mortalitat poden respondre a crisis d'àmbit comarcal i al rebrot d'algun fenomen epidèmic.

<i>Quadre III. Moviment decennal dels òbits d'albats (1761-1800)</i>		
DECENNI	NOMBRE DE COSSOS	NÚM. ÍNDEX
1761-1770	74	100.0
1771-1780	56	75.6
1781-1790	70	94.5
1791-1800	92	124.3

Comparant les dades contingudes en el Quadre II amb les del III, veiem que la mortalitat d'albats representa, pel cap baix, el 50 % de la mortalitat total. En l'apartat de les causes de la mort observarem quines malalties són les més habituals en aquests òbits.

<i>Quadre IV. Moviment decennal del creixement vegetatiu (1761-1800)</i>		
DECENNI	NOMBRE DE COSSOS	NÚM. ÍNDEX
1761-1770	35	100.0
1771-1780	78	222.8
1781-1790	13	37.1
1791-1800	42	120

En termes generals podem veure com la zona meitat el S. XVIII és de caire positiu. La població de Conques creix considerablement. És un moment de millores en les tècniques agrícoles. La vinya com a complement productiu s'ha

instal·lat en l'economia de la Conca de Tremp. En el quadre gràfic, al final del capítol, veurem com són pocs els anys amb creixement negatiu.

Edat de la mort	nombre	%	homes	%	Dones	%
Entre 15-19	11	3.1	5	2.8	6	3.3
Entre 20-29	32	9.0	14	7.9	18	10.1
Entre 30-39	31	8.7	14	7.9	17	9.5
Entre 40-49	51	14.4	16	9.0	35	19.6
Entre 50-59	64	18.0	33	18.7	31	17.4
Entre 60-69	62	17.5	38	21.5	24	13.4
Entre 70-79	70	19.7	35	19.8	35	19.6
Entre 80-89	31	8.7	20	11.3	11	6.1
Entre 90-99	2	0.5	1	0.5	1	0.5
Totals	354		176		178	

Edat de la mort	Nombre	Percentatge
<i>Al néixer (24h)</i>	17	5.6 %
<i>Entre 0 i 6 mesos</i>	63	20.8 %
<i>Entre 6 i 12 mesos</i>	34	11.2 %
<i>Entre 1 i 2 anys</i>	77	25.4 %
<i>Entre 2 i 3 anys</i>	30	9.9 %
<i>Entre 3 i 4 anys</i>	18	5.9 %
<i>Entre 4 i 5 anys</i>	25	8.2 %
<i>Entre 5 i 14 anys</i>	38	12.5 %
<i>Totals</i>	292	
.....		
<i>Entre 0 i 1 any</i>	114	37.7%
<i>Entre 1 i 2 anys</i>	77	25.4%
.....		
<i>Entre 0 i 2 anys</i>	191	63.2%

Dels tres apartats en que hem dividit el quadre VI cal destacar els dos últims, que ens porten a deduir l'existència de dos blocs molt diferenciats. Més de la meitat dels albats moren entre el primer i segon any de vida. Les causes de la mort van estretament lligades a les condicions higiènico-sanitàries i a factors climàtics,

veurem com la mortalitat d'albats es produeix majoritàriament durant els mesos d'estiu. La Conca es caracteritza per tenir un clima amb elevades temperatures a l'estiu, amb l'aparició de trastorns intestinals difícils de superar en infants de curta edat.

Casos en que s'esmenta la causa de la mort (1591-1807)

Data	Tipus de mort	Nom del finat
11-07-1591	Mataren al bosc de Corniols	Pere ?
10-03-1592	Que mataren los soldats	Sebastià Marquet
28-07-1592	De mort sobtada	Joan Pere Morlans
07-03-1593	La trobaren morta	La muller d'en Combes
10-06-1594	Mataren uns...	Mestre ...
24-02-1603	Morí a l'hospital	Joana ...
10-10-1604	Morí a l'hospital	Fermí Roger
18-02-1615	Morí a l'hospital	Jaume Areny
28-05-1615	Morí a l'hospital	Joan Basion
20-10-1621	Morí a l'hospital	Nadala Bardona
17-01-1622	Morí a l'hospital	Un pobre
04-09-1622	Morí de part	Dionisa de l'hereu
10-07-1632	De mort sobtada en lo pou	Una muntanyesa
29-03-1637	El van matar camí de St. Romà	Bonet, àlies Corull
04-09-1641	D'una escopetada	Francisco Pascual
10-11-1643	Mataren pujant de la ferreria	Un pastor
10-05-1645	L'han mort al molí	El moliner
01-11-1645	Que han mort	Gerònim Gros
28-08-1651	Mort d'una escopetada	Toni Joan Gelonch
08-09-1692	De mort repentina	Miquel Monrós
28-10-1695	De mort repentina	Francisco Metlla
09-02-1701	Per averse ferida segons se creu y no parla ni pogue fer senyal algun	Gerònima Farrer
14-06-1707	D'una escopetada	Alexandre Puigredon
23-03-1708	De mort subitanea	Domingo Metlla
27-12-1708	De mort repentina	Miquel Plana
11-07-1709	De repente	Antoni Metlla
14-10-1709	De mort repentina	Pere Joan Macia
28-06-1710	Morí repentinament	Ramon Capellà
19-03-1711	repentinament	Pere Pla
16-04-1712	D'una escopetada	Joan Tarrer
01-01-1715	De mort repentina	Angela Roca i Teulera
10-01-1721	De mort repentina	Reynés, soldat del regiment de Saragossa, de nació francès

10-05-1725	Un llop matà de repent	Pere Sabartrés, de 12 anys
14-04-1731	Mort per lo món	Alexandre Sempere-marit
14-04-1731	Morta per lo món	Josepa Sempere-muller
03-12-1731	De repente	Joana Llenes i Plana
11-12-1731	De mort repentina	Teresa Lafau
20-09-1737	repentinament	Josep Metlla
13-02-1738	Mori subitaneament	Madalena Verdeny
02-03-1742	De mort impensada	Jaume Abella
12-09-1746	De mort repentina	Madalena Veguer
13-04-1749	De mort repentina	Bonaventura Marsol
13-05-1749	De mort subitanea	Josep Mayres
15-09-1749	De mort repentina	Isabel Deulofeu
24-12-1749	De mort repentina	Pere Bastús
23-03-1750	De mort repentina	Maria Vilanova
14-05-1750	De mort repentina	Maria Carrera i Mauri
17-05-1751	De mort repentina	Joan Granet
04-12-1751	D'hipoplecia	Josep Bunyol
18-01-1752	De mort repentina	Francisco Llenes
27-01-1762	De mort violenta, se encontra suterrada en lo terme de Bastús el 7-02	Josepa Berga i Parici
06-11-1769	De mort repentina	Josepa Claverol
09-03-1770	De mort repentina	Pere Cuders i Farré
10-12-1770	Un accident d'aploplexia	Jacint Bayona
7-07-1772	De mort repentina	Isidre Cuders i Marsol
24-07-1774	De grave malaltia	Rnt. Anton Bastús
18-12-1778	De mort repentina	Josep Verdeny
13-11-1782	De mort repentina	Maria Fontelles i Rúbies
12-03-1783	Repentinament	Francisco Rúbies
20-09-1783	De malaltia	Josep Nofre
15-03-1784	De malaltia corporal	Maria Servós
13-04-1784	De malaltia corporal	Josepa Moner
22-03-1787	De mort improvisa	Teresa Fontelles
09-03-1796	Repentinament	Anton Solé
17-12-1801	De feridura (apoplexia)	Aleix Pujol
17-03-1802	De mort repentina	Bonaventura Canals
31-07-1802	De apoplexia y tercianas	Cecília Morlans
01-10-1802	De febre	Francisca Carponsi
04-10-1802	De garrotis	Anton Martinez (albat)
09-11-1802	De tercianas	Joaquim Macià (albat)
19-11-1802	De mal en la boca ab febre	Agustí Bastús (albat)
16-12-1802	De febre	Bonaventura Bastús
09-04-1803	De un continuat bomit	Llúcia Monsó
20-08-1803	De febre	Manuela Heres

21-08-1803	De diarrea, vulgarment cambres	Francisco Vidal (albat)
26-11-1803	De malaltia de ofegament o tapament de pit	Josepa Morlans
01-01-1804	De febre	Josep Bastús (albat)
17-01-1804	De mal de gola	Madalena Abella (albat)
29-02-1804	De retenció de orina	Joan Morlans
17-04-1804	De efecte asmàtic	Rosa Vidal
03-06-1804	De cambres	Josep Simó (albat)
04-06-1804	De febre	Josepa Ribó
12-06-1804	De cambres de sanch	Maria Vidal (albat)
05-08-1804	Repentinament	Pere Serradell (albat)
23-08-1804	De febre	Anton Ros (albat)
04-09-1804	De resultas del sarrampió	Maria Sentenach (albat)
23-09-1804	De resultas de una caiguda	Anton Capellà
07-10-1804	De tapament de pit	Ramon Sabartrés (albat)
21-11-1804	De tapament	Maria Llorens (albat)
22-12-1804	De efecte asmàtic	Maria Cervós
22-05-1805	De hidropesia	Antònia Enseñat
20-06-1805	De febre aguda	Maria Gayó
02-06-1806	Se trobà mort eu una pessa de terra	Francisco Canal
07-09-1806	De febre	Anton Vidal
07-12-1806	De apoplexia	Anton Heres
16-12-1806	De diarrea	Pere Gasset (albat)
04-01-1807	De hidropesia	Emanuela Pla
14-07-1807	De inflamació	Isabel Serradell
02-09-1807	De hidropesia	Gaspar Ros
20-09-1807	De verola	Cecília Vidal (albat)
02-10-1807	De verolas	Pere Serradell (albat)
06-10-1807	De verola	Rosa Deulofeu (albat)
15-10-1807	De verolas	Josep Homedes (albat)
26-10-1807	De un efecte asmàtic	Emanuela Serradell (albat)
14-12-1807	De un efecte asmàtic	Maria Tarralla
16-12-1807	Paralítica	Catarina Gassa
16-12-1807	De febre	Ignasi Dies

En aquest apartat hem reflectit les causes de la mort, diferents a la resta que apareixen en el registre dels òbits normalment com morts naturals. Podem dividir el comentari en dos blocs: mortalitat adulta i mortalitat infantil.

Pel que fa a la mortalitat adulta veiem l'existència de morts de caràcter violent que coincideixen amb els moments de conflictes bèl·lics. Únicament cal destacar un cas el 1762 on apareix morta una noia de 18 anys, sense que se'n puguin determinar les causes.

La resta de morts són majoritàriament “de repent”, ocasionades possiblement per aturades cardíaques (atacs de cor, ...). Les feridures o “apoplexies” són un dels motius també de mort de la població de Conques. Les febres i problemes gastrointestinals apareixen també en un grup reduït.

En el cas de 1731 d’Alexandre i Josepa Sempere “morts per lo mon” no es realitza l’enterrament a Conques. El vicari fa només referència a una celebració de funerals i a l’arribada de la notícia de la seva mort a la vila. Només hem trobat un altre cas que fa referència a morts fora de la vila és el següent:

1663 “Dissapte 31. De mars mori en Barcelona M^o Jaume Bastus cirurgia de Conques ahont fou enviat per sindich de la vila y diu fonch enterrat en lo cementiri de Sta Maria de la Mar q. Mori al hostel de Manseja”

Pel que fa a la mortalitat infantil veiem que la majoria moren durant l’estiu a causa de malalties gastrointestinals (cambres o diarrea). La verola fa aparició el 1807 i provoca la mort de 4 infants en dos mesos. La febre i les malalties respiratòries són un dels altres motius de la mort.

Dins dels casos de morts ràpides o violentes d’infants només trobem un cas el 1725 amb la mort de Pere Sabatrés de 12 anys el qual “un llop matà de repent”. L’existència d’òssos i llops és un fet conegut en la comarca en aquest període.

Agrupament de les causes de la mort

TIPUS DE MORT	NOMBRE
Mort Natural	1.624
Morts especificades	107
Morts repentines	35
Morts accidentals violentes	15
Morts per malalties	
Obstètriques	1
Sistema Nervios Central	7
Cardio-respiratòries	8
Digestives	5
Urològiques	1
Infeccions	23
Malalties no especificades	12

Moviment estacional de les defuncions d'adults (1591-1710)

Gener	100
Febrer	78
Març	87
Abril	85
Maig	62
Juny	84
Juliol	71
Agost	88
Setembre	121
Octubre	80
Novembre	93
Desembre	101
<i>Total</i>	<i>1.050</i>

Moviment estacional de les defuncions d'adults (1761-1807)

Gener	40
Febrer	25
Març	23
Abril	26
Maig	23
Juny	27
Juliol	32
Agost	26
Setembre	46
Octubre	32
Novembre	47
Desembre	37
<i>Total</i>	<i>384</i>

En els dos quadres observem com és durant la tardor-hivern quan es produeix un major nombre d'òbits. El pas de l'estiu a la tardor durant el mes de setembre sembla reflectir la idea popular que els canvis de temps van lligats a l'augment de les morts. Per la part baixa cal destacar el mes de maig que es presenta en ambdós casos amb xifres proporcionals més baixes.

Moviment estacional de les defuncions d'albats (1760-1807)

Gener	27
Febrer	16
Març	21
Abril	15
Maig	17
Juny	25
Juliol	39
Agost	45
Setembre	45
Octubre	40
Novembre	26
Desembre	22
Total	338

L'estiu i la tardor són, amb molta diferència, les èpoques on es produeixen el major nombre d'òbits d'albats. Les condicions climàtiques afavoreixen l'aparició en els infants de curta edat d'infeccions gastrointestinals de difícil curació.

4. Apunt sanitari. Un qüestionari.

Per tal de poder-nos fer una idea de les condicions sanitàries de la població Pallaresa en època moderna ens adrecem a la resposta del Corregiment de Talamà al qüestionari de Francisco Zamora (1789) de la qual n'hem extret les següents dades:

Pregunta 159: Si la gente es puerca o limpia, qué género de vestidura usan, si se distinguen por ella las clases, solteros, novios, casados y viudos.

Resposta: -Generalmente es puerca, y usan la vestidura de ropa casera, esto es, blauhetes, paño burel y buratas, y estameña azul y bayeta del mismo color, lienzo de estopa y panas. Pero la clase de gente visible viste con decencia paños, terciopelos, sedas y otros géneros.

Pregunta 161: Qué género de comida usan las gentes acomodadas y las más pobres.

Resposta: -La gente acomodada generalmente usa la carne, y mucho más el tocino, la caza, las verduras y las legumbres; y los pobres las legumbres y verduras, y tocino tal cual vez.

Pregunta 163: Qué enfermedades padecen sus habitantes comúnmente.

Resposta :-El país es sano, y las enfermedades son las regulares del tiempo y las correspondientes según el temperamento y la disposición de las personas.

Pregunta 165: Si la gente del país es robusta y bien dispuesta, si hay muchos viejos y si tienen algún defecto o deformidad generalmente.

Resposta: -Por lo general la gente es robusta y de mediana estatura. Habrá unos 4.600 viejos, y en parte del territorio (que lo atribuyo a alguna particular calidad de las aguas) muchos hombres y mujeres tienen en la garganta papos o bubones, vulgo "golls". Y que digan lo que quieran los físicos y el vulgo, que el respondiente opina que procede de la mala (...) y débil calidad del vino y viandas que da de sí aquel territorio. Porque la gente acomodada que gasta vino de la Conca o de otra parte, de buena calidad, regularmente y casi ninguno los tiene. Y aun cuando este pronóstico fuese equivocado, antes procederá de alguna causa común que se comunica a los cuerpos naturales desde la infancia, pues que los curas y demás sujetos forasteros de edad robusta que se establecen en aquel país viven y mueren sin prenderles tal epidemia ni excrecencia.

Pregunta 145: Si hay diputaciones de Sanidad.

Resposta: -No hay diputaciones de Sanidad.

Relació de metges, cirurgians i hospitalers que s'esmenten en els sacramentals

(1630-1752)

Any	Ofici	Nom
1648	Metge	Jaume Clavero
1656	Hospitaler	Toni ?
1663	Cirurgià	Jaume Bastús
1671	Hospitaler	Isidre Solà
1672	Cirurgià	Gregori Lafau
1676	Hospitaler	Pere Badia
1707	Hospitaler	Emanuel Lopes
1712	Cirurgià	Jaume Lafau
1715	Cirurgià	Francisco Teulera
1715	Cirurgià	Josep Burguet
1726	Cirurgià	Josep Vicens, francès
1751	Cirurgià	Francisco Capellà